

הבושם והאהבה

סיר ריצ'ארד ברטון¹) היה מלומד אקסצנטרי, בעל נטיות תמוהות כלשהו. מהיותו בלתי תלוי מבחינה חומרית, יכול היה לעסוק במדעים החביבים עליו בלי כל התחשבות בטעם המקובל. דומה שלא נגזים אם נקבע, כי עיסוקיו של סיר ברטון לא היו לרוחה של לידי ברטון — שכן אך נפח האיש את רוחו על ערש דווי, נטלה אשתו את כתב היד האחרון שעבד עליו, וזרקה אותו לתוך האח האנגלי הבוזר שבביתה. בשל מעשה צנזורה קיצוני זה מגאצים המלומדים עד היום את שמת של לידי ברטון הפוריטאנית. את זעמה של הלידי הכבודה נבין, אם נדע מהו הספר אותו דגה לשריפה. היה זה תרגום של המקור הערבי של הספר "גן הבשמים"²), אחד מספרי הארוטיקה הקלאסיים של הספרות העולמית (לא מתאים לחדר הילדים). תלמידיו ומוקיריו של ברטון, וכן חוקרים ונבונים מעידים, שלא היה זה סתם תרגום, אלא תרגום מדעי, רצוף הערות והערות-שוליים, פרי מחקר ענף ורחב. אולם לאחר טיפולה היסודי של הלידי ברטון הפך הכל לעפר ואפר, למגינת ליבם של כל הקוראים הפוטנציאליים. לימים נתברר, שלידי ברטון הנמרצת לא הצליחה להשמיד את כל העקבות. לפני שניגש ברטון לתרגום מן המקור הערבי (ברטון היה ידען גדול של השפה הערבית; עיקר פרסומו בא לו בשל תרגומו ל"אלף לילה ולילה"), הוא תרגם את "גן הבשמים" מכלי שני. כלומר, תרגום מתרגום אחר. במקרה זה — תרגום צרפתי. היה זה קצין צרפתי באלג'יריה, אשר לידו נתגלגלה הזכות, להביא את "גן הבשמים" לראשונה בפני העולם המערבי. במחצית המאה ה-19 הוא נתקל במקור הערבי (שהיה בלתי ידוע לקוראים הארופיאיים) ותרגם אותו לצרפתית. הספר הודפס בחשאי, באקסמ-פלארים מצומצמים, והצנזורה (כמובן) נלחמה בו. התרגום האנגלי הראשון של ברטון הוא למעשה תרגום של מהדורה מתודשת של הספר הצרפתי, מסוף המאה ה-19. רק לאחר עבודה ראשונה זו ניגש ברטון לעבודה מדעית מקיפה יותר — תרגום המקור הערבי עצמו, בצירוף מחקרים ופרושים. כפי שכבר ראינו, עוררה עבודה זו את זעמה של לידי ברטון התסודה, והיא מיהרה להשתמש בהודמנות של מות בעלה בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים. כך נותר העולם ללא תרגום ומחקר מדעי מקיף של "גן הבשמים", תרגום, שבשל אי-קיומו נוהגים לייחס לו את כל התכונות הטובות האפשריות, ואת כל המעלות הטובות ביותר שבנמצא. מסיבות מובנות אי אפשר לבדוק את אמיתותן של טענות אלה. מכל מקום,

מונח לפנינו עתה התרגום מן הצרפתית, במהדורת ספר כיס במחיר השווה לכל נפש, ובו חייבים אנו להתפק.

מתברר של "גן הבשמים" הוא השייך עומר אבן מוחמד אל נפואוי. ברטון סבור היה שהשייך נפואוי חי במאה ה-16; כיום יש חוקרים הסוברים, כי הוא חי בתקופה מוקדמת יותר — סוף המאה ה-14 עד תחילת המאה ה-15. לא ידועה יצירה נוספת מפרי קולמוסו של השייך הנכבד — אולם "גן הבשמים" דיו היה להנחיל לו פרסום. מולדתו וארצו של השייך היתה טוניס, וספרו נכתב (כפי הנראה) לפי פקודתו של הביי השליט. למעשה, זהו אוסף בלתי אחיד של יסודות שונים. יש כאן עצות שונות ומשונות לגבר, כיצד עליו להתנהג בחברת האשה. ישנם תיאורים של הגבר האידיאלי ושל האשה האידיאלית. אגב, אידיאל היופי של אז אינו מזדדה בהכרח עם טעמנו. כך, למשל, מצויינת לשבח האשה השמנה; ולא עוד, אלא ושיימה תחת הסנטר (אצל האשה) נהאית לו למחבר כבעלת יופי מיוחד. ישנם תיאורים מפורטים ביותר של אברי המין הזכריים והנקביים, וכן השייך ארוכה של מצבים אפשריים (ובלתי אפשריים) של הזדווגות. השייך הנכבד מתיימר לגישה עניינית, אפילו מדעית. הוא אינו מסתפק בתיאורים ועצות, אלא מביא גם דעות שונות מן הרווחות ברפואה שבימיו, אמונות ואמונות טפלות. בלקט התהלתהבות לנושא, ובעבודת האיסוף של השקפות מקובלות, לא חש המחבר כי ספרו מלא סתירות לרוב. סתירות אלה מסתברות, כמובן, אם ניקח בחשבון שאין כאן יצירה מקורית של אדם אחד, אלא קיבוץ יסודות שונים ומגוונים ביותר, ומסורות, אגדות, אנקדוטות, השערות פסבדו-מדעיות. הקו היחיד המאחד את כל היסודות השונים, מהם מורכב הספר, הוא הנושא הארוטי. זהו גם הנושא, שמשך כאבן שואבת את הקוראים.

העובדה שהספר הודפס תחילה "במחתרת", ושכמעט ואי אפשר היה להשיגו, הגבירה לא במעט את משיכתו. כיום, בתקופה צינית זו, כאשר כל האיסורים הישנים מופצים במחירים זולים ובמספר בלתי מוגבל של תדפיסים — קטן הקסם בהרבה. החוש התקורתי שלנו אינו מניח לנו לעצום עין בפני כל דברי השטות וההבל. כל סתירה מזדקרת לעינינו החדות בהירות רבה. דברים שפעם נאמרו רק מפה לאוזן, אנו לומדים כיום כבר בבית הספר העממי, ועל כן הם אינם מכים אותנו בתמהון ובהתפעלות. ביחס להרבה נקודות דעתנו שונה מזו של השייך נפואוי. לדוגמה, עצותיו כיצד להתחזין במינו של התינוק עוד בטרם היוולדו — עלולות שלא להתקבל בקונגרס רפואי. חומרי הקוסמטיקה שלו — איפור, צבע, דיאודורנטים, נראים לנו בהחלט פחות יעילים ממוצרי התעשייה המודרנית.

ובכן, אפילו במדע תאהבה משהו נשתנה, בניגוד להשקפה הרומאנטית. עם

זאת, ישנן וכמה נקודות יסודיות, אשר תישארנה בתוקפן כל ימות הקיום של המין האנושי. אם נמצא "גן הבשמים" ראוי למהדורת כיס המונית, מסתבר שעדיין רבים הלקוחות המתעניינים בו.

אוקטובר, 1964

הערות :

1. Sir Richard Francis Burton, 1821-1890.
2. "The Perfumed Garden", Translated by Sir Richard Burton, 1886.